

O‘ZBEKISTONDA BOZOR MUNOSABATLARIGA O‘TISHNING O‘ZIGA XOS YO‘LI HAMDA TARAQQIYOTNING “O‘ZBEK MODEL”

Akmaljonov Akbarjon Akmaljon o‘g‘li

Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san‘at fakulteti Tarix yo‘nalishi talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, tarix, millat, xalq, taraqqiyot, xotira, mustaqillik, sovet tuzumi, mulk, davlat, qonun, valyuta, transport.

Annotatsiya

Ushbu maqola mustaqillik yillarida mamlakatimizda bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li, yurtboshimiz tomonidan har sohada xalq va uning manfaatlarini yo‘lida olib borilgan tashabbuskor islohotlar, shuningdek taraqqiyotning yangi “O‘zbek modeli” haqida fikr-mulohazalar yuritadi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

I. Karimov

KIRISH

Biror narsani o‘rganishdan oldin, nima uchun bu muhimligini o‘ylab ko‘rish yaxshidir. Tarixni juda muhim deb hisoblashning sababi shundaki, bu juda katta ahamiyatga ega narsadir. Bu o‘z millatimizni qanday shakllangani, vaqt sari rivojlanishi, o‘zlikni anglash qolaversa xuddi vaqtni tergov qilish, yozuvlar va arxeologik artefaktlarni qidirish, uzoq vaqt oldin sodir bo‘lgan voqeani o‘rganishga yordam beradigan ma‘lumotlarni qidirish demakdir. Tarixni o‘rganishning yana bir yaxshi sababi - bu *bizning hikoyamiz xalqimizning tarixidir*. O‘tmishimizni va qayerdan kelganimizni tushunib, biz hozir qayerda ekanligimizni yaxshiroq tushunishga umid qilamiz va hatto kelajakda nima bo‘lishini hal qilamiz. Hozirgi holat o‘tmishda sodir bo‘lgan voqealar natijasidir. Ertaga qanday bo‘lishi, hozirgi holatning natijasi bo‘ladi. Bularning barchasini tushunish uchun biz tarixni o‘rganishimiz juda muhimdir. Insoniyatning ko‘plab hikoyalari allaqachon kashf qilinganligi sababli, tarix kitoblarini o‘qish o‘rganish ko‘proq izlanish maqsadga muvofiqdir.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgan vaqtda ijtimoiy-iqtisodiy ahvol o‘ta murakkab edi. Mustaqilligini qo‘lga kiritgan O‘zbekiston sovet tuzumi davridagi iqtisodiyot asosini tashkil etgan rejalashtiruvchi siyosatdan voz kechdi va bozor iqtisodiyoti yo‘lini tanladi. Jahon tajribasi ko‘rsatishicha, dunyodagi barcha mamlakatlar uchun maqbul bo‘lgan bir xil taraqqiyot yo‘li, bir xil andoza bo‘lishi mumkin emas.

MATERIALLAR VA USULLAR

Har bir davlat o‘zining tarixiy taraqqiyot an‘analari, milliy o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, o‘z yo‘li, o‘z modelini ishlab chiqishi lozim. O‘zbekiston ham ana shu umumiy dastur va umumiy qonuniyat mezonlari asosida bozor iqtisodiyoti munosabatlariga o‘tishga imkoniyat beradigan o‘z yo‘lini tanlab oldi. O‘zbekistonda bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatning huquqiy-iqtisodiy negizlari O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida o‘z ifodasini topdi. Islohotlarning birinchi bosqichida Oliy Kengash tomonidan iqtisodiyotga oid 100 dan ortiq qonunlar qabul qilindi. Shu bilan

birga, xususiylashtirish chog'ida imtiyozlar tizimi yaratildi. Xususiylashtirilayotgan korxonalar mehnat jamoasining xodimlariga aksiyalarni imtiyozli shartlar bilan sotib olish imkoniyati berildi. Eskirgan asosiy fondlar, ijtimoiy infratuzilma obyektlari yangi mulkdorlarga tekinga topshirildi. Qishloq xo'jaligi davlat xo'jaliklarining mol-mulki, fermalar, bog'lar va uzumzorlar imtiyozli shartlar asosida xususiylashtirildi. O'zbekistonda chek vositasi bilan xususiylashtirish g'oyasidan voz kechildi, davlat mol-mulki yangi mulkdorga faqat sotish yo'li bilan mulkchilikning boshqa shakliga aylantirila boshlandi. O'zbekiston Oliy Kengashi 1991-yil 18-noyabrda "Mulknini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida"gi Qonun qabul qildi. O'zbekiston Respublikasida xususiylashtirish jarayonini tashkil qilish va unga rahbarlik qilish maqsadida 1992-yil fevralda Davlat mulkini boshqarish va xususiylashtirish Davlat qo'mitasi ta'sis qilindi. 1994-yilda u Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash Davlat qo'mitasiga aylantirildi. Kichik xususiylashtirish 1994-yildayoq tugallandi. Mulknini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishga doir 20 dan ortiq me'yoriy hujjat qabul qilindi. 1995-yili xalq xo'jaligida ommaviy xususiylashtirishlar davri bo'ldi. 1998-yilga kelib xususiylashtirilgan korxonalar tarmog'i keskin ko'payganligi bilan xarakterlanadi.

NATIJALAR

Davlat mulkini xususiylashtirish yuzasidan mamlakatimizda olib borilgan katta ko'lamdagi amaliy ishlar natijasida mamlakatda iqtisodiyot va mulkdorlar vujudga keldi. Iqtisodiyotni isloh qilishning asosiy strategik maqsadi, avvalo, kishilar turmushi va faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlaydigan, kuchli va muntazam rivojlanib boruvchi iqtisodiy tizimni barpo etishdir. Bozor munosabatlariga o'tish davrining birinchi bosqichi mustaqillik kundan milliy valutani muomalaga kiritishgacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichda ikkita asosiy vazifa hal qilindi. Birinchidan, ma'muriy-buyruqbozlik tizimining og'ir oqibatlarini yengib o'tildi, tanglikka barham berildi va iqtisodiyot barqarorlashtirildi. Ikkinchidan, bozor munosabatlarining huquqiy negizlari shakllantirildi. O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritib, o'zining milliy valyutasini muomalaga kiritishga kirishdi. O'zbekiston muomalaga yangi milliy valuta kiritish ishiga jiddiy kirishdi. 1992-yildayoq muomalaga chiqarishga mo'ljallangan so'm – kupon nusxalari tayyorlandi va 1993-yil 1-noyabrdan O'zbekistonda so'm – kupon muomalaga kiritildi. Uning kursi oldin muomalada bo'lib kelgan rublga tenglashtirilgan edi. O'zbekiston rahbariyati so'm – kuponlar asosida zarur tajriba orttirdi, haqiqiy milliy valutani joriy qilish tadbirlarini ko'rdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasini muomalaga kiritish to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, 1994-yil 1-iyuldan boshlab respublika hududida yagona, cheklanmagan va qonuniy to'lov vositasi sifatida milliy valuta – so'm muomalaga chiqarildi. Muomalaga 1994-yilda 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 so'mlik, 1997-yildan 200 so'mlik, 2000-yildan 500 so'mlik, 2001-yildan 1000 so'mlik, 2013-yildan 5000 so'mlik, 2017-yildan 10000 va 50000 so'mlik banknotlar chiqarildi.

Nafaqat milliy valyuta balki zamonaviy transport-kommunikatsiya tizimi ham shakllandi. Ya'ni Respublika mustaqillikka erishganidan keyin transportning iqtisodiyotga va aholiga xizmat ko'rsatish sifatini tubdan yaxshilash va soha boshqarish tizimini takomillashtirish maqsadida "O'zbekiston havo yo'llari" milliy aviakompaniyasi (1992-yil), "O'zbekiston avtomobil transporti" ("O'zavtotrans") davlat-aksiyadorlik korporatsiyasi (1993-yil, 1998-yildan O'zbekiston avtomobil va daryo transporti agentligi), "O'zbekiston temir yo'llari" aksiyadorlik kompaniyasi (1994-yil) va boshqa idoralar tashkil etildi. Mamlakatda transport korxonalarini davlat ishtirokidagi aksiyadorlik kompaniyalari, korporatsiyalari, ochiq turdagi aksiyadorlik va mas'uliyati cheklangan jamiyatlarga, jamoa korxonalariga aylantirildi. O'zbekistonning yagona temir yo'l tarmog'ini vujudga keltirish bo'yicha 1994–2001-yillarda uzunligi 700 kilometrga yaqin Navoiy Uchquduq–Nukus temir yo'li qurib bitkazildi. Respublika hududida barcha transport turlarining yuk va yo'lovchilar tashish ishlarini maqbul holga keltirish, kommunikatsiyalarni jadal rivojlantirish, transportda yuk va yo'lovchilarni tashish sohasidagi hamkorlikni kengaytirish hamda transmilliy transport yo'laklarini rivojlantirish borasidagi faoliyatni muvofiqlashtirish maqsadida 2004-yilda "O'zbekiston transport va transport kommunikatsiyalari uyushmasi" tashkil etildi. Uyushma tarkibiga "O'zbekiston temir yo'llari" davlat-

aksiyadorlik kompaniyasi, “O‘zbekiston havo yo‘llari” milliy aviakompaniyasi, O‘zbekiston avtomobil va daryo transporti agentligi, “O‘zavtoyo‘l” kompaniyasi, transport kommunikatsiyalari qurilishi bilan shug‘ullanuvchi respublika loyiha va qurilish tashkilotlari kiritildi.

Mustaqillik yillarida Toshkent metrosi qurilishi ham jadal sur‘atda o‘tdi. 2001-yil avgustda Yunusobod yo‘nalishining 6 ta bekatdan iborat birinchi qismi foydalanishga topshirilib, yo‘lovchi tashish yo‘lga qo‘yildi. 2016-yildan boshlab Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan 7,1 kilometr bo‘lgan Toshkent metropolitenining Sergeli liniyasi qurilishi olib borilmoqda. Mazkur qarorga ko‘ra, yangi liniyani 2020-yilga qadar qurib foydalanishga topshirish ko‘zda tutilgan. Sergeli metro liniyasi bugungi kungacha Markaziy Osiyoda qo‘llanilmagan butunlay yangicha estakada usulida bunyod etilmoqda. Ya‘ni mazkur yo‘l ko‘priksimon tarzda quriladi, poyezdlar yer ustida harakatlanadi. O‘zbekiston dengizga to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoni cheklangan 34 ta davlatdan biri hisoblanadi. Shu sababli havo yo‘llari transporti Respublika iqtisodiyotida alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Milliy Aviakompaniyasi Boeing–757/767, A-320 samolyotlari, vatanimizda ishlab chiqarilgan Il-114–100 zamonaviy laynerlari, Boeing–767–300 ER yuk tashuvchi samolyotlarga ega bo‘ldi. 2016-yilda yangi avlod samolyotlari Boeing–787 Dreamliner keltirildi. Xalqaro parvozlar xaritasiga e‘tibor bersak, O‘zbekiston MDHning barcha yirik shaharlari va jahonning AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Shveysariya, Hindiston, Turkiya, Saudiya Arabistoni, Janubiy Koreya, Singapur singari ellikka yaqin mamlakatlari bilan bevosita havo yo‘llari orqali bog‘landi. “O‘zbekiston havo yo‘llari” avia kompaniyasi tarkibida 11 ta (Toshkent, Nukus, Samarqand, Buxoro, Urganch, Termiz, Qarshi, Namangan, Andijon, Farg‘ona, Navoiy) zamonaviy aeroportlar jahon andozalari darajasida modernizatsiya qilindi. 2017-yilda Islom Karimov nomi berilgan Toshkent xalqaro aeroporti Markaziy Osiyodagi yirik xalqaro aeroportlardan biri hisoblanadi. Buxoro, Samarqand va Urganch aeroportlari xalqaro aeroport maqomini oldi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki mustaqillikning dastlabki yillarida nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy hayotda, ma‘naviy-marifiy jabhalar bo‘yicha ham qator islohotlar amalga oshirilib, taraqqiyotning yangi “O‘zbek modeli” ga asos solindi. Yurtboshimizning xalq uchun qilgan qator tashabbuskor xarakterli natijasida aytishimiz mumkinki mamlakatda oziq-ovqat muammosini o‘z imkoniyatlarimiz hisobidan hal qilish, ayniqsa, don mustaqilligini ta‘minlash masalasini kun tartibiga qat‘iy vazifa qilib qo‘ydi. Mamlakatda paxta yakkahokimligiga barham berildi. Natijada oziq-ovqat xavfsizligi, g‘alla mustaqilligi ta‘minlandi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida yerlarning suv ta‘minoti va meliorativ holatini yaxshilash bo‘yicha 2003–2009-yillarda 801,5 ming AQSh dollari qiymatidagi 21 ta loyiha amalga oshirildi. Amalga oshirilgan bunday tadbirlar natijasida qishloq xo‘jaligi ekinlarining hosildorligi birmuncha oshdi, fermer xo‘jaliklarining daromadini ko‘paytirish imkoniyati kengaydi. Qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash mazkur soha tarmoqlarining samaradorligini oshirishga yordam bermoqda. 2010-yili Respublika rahbarining tashabbusi bilan Ukraina va Polsha davlatlaridan olib kelingan, intensiv texnologiyalar asosida parvarishlanadigan pakana va yarim pakana olma, nok, olxo‘ri, gilos, shaftoli ko‘chatlari, asosan Toshkent va Samarqand viloyatlarining fermer xo‘jaliklari maydonlariga ekildi. Bunday bog‘larni yildan yilga kengaytirish, ularni dehqon fermer xo‘jaliklarida barpo etish maqsadida chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston tarixi. R. Murtazaeva umumiy taxriri ostida. Yangi asr avlodi 2003. Toshkent.
2. O‘zbekiston tarixi. O‘quv qo‘llanma. R.Shamsutdinov, X.Mo‘minov. Sharq 2013. Toshkent.
3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 12-jildlik. Toshkent.
4. Vatan tarixi. R.Shamsutdinov. Sharq 2016. Toshkent.
5. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. I.Karimov. Sharq 1998. Toshkent.
6. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston 2016. Toshkent.